

De geschiedenis van Woonstichting De Key – Hoofdstuk 4

Een paleisrevolutie met grote gevolgen

1940-1960



Jos van der Lans

Jos van der Lans (1954) is cultuurpsycholoog en publicist. Van zijn hand verscheen een groot aantal publicaties over de publieke sector. Hij is initiatiefnemer van de Canon sociaal werk, en co-auteur van de Canon volkshuisvesting. Op het terrein van de volkshuisvesting schreef hij eerder *Het rode geluk. Een geschiedenis van de Algemene Woningbouwvereniging*.
Zie ook: www.josvdlans.nl.

© Jos van der Lans/De Key – 2018

Woonstichting de Key
Postbus 2643
1000 CP Amsterdam
020-6214333
www.dekey.nl



De Tweede Wereldoorlog doet de Bouwmaatschappij / Onze Woning verkrampen, niet in de laatste plaats doordat de vijand tot in de eigen gelederen is doorgedrongen. Het ongenoegen daarover dreunt nog lang na, en leidt in 1948 tot een bruuske wisseling van de wacht. Om de immense woningnood de baas te worden deelt de gemeente Amsterdam in de jaren vijftig bouworders uit aan woningcorporaties. De vereniging heeft daar nog maar weinig over te zeggen en de leden houden zich daardoor vooral met elkaar bezig. Tot er in 1958 een onverwachte ontknoping volgt.

VEREENIGING "BOUWMAATSCHAPPIJ TOT VERKRIJGING VAN EIGEN WONINGEN"
Kantoor: Mesdagstraat 53-55

AMSTERDAM, 4 Juni 1945.

De Commissie van Toezicht der Vereeniging "Bouwmaatschappij tot Verrijging van Eigen Woningen"
p/a den Heer Mr. E. J. Korthals Altes
Secretaris.

Mijne Heeren,

Nu aan het wreede onmenselijke regime van het nazi-monster een einde is gekomen en wij den herbouw van onze democratische instellingen ter hand kunnen nemen, achten wij het noodzakelijk de Bouwmaatschappij te zuiveren van onnederlandsche elementen.

Leden van het personeel van de B.M., die gedurende den bezettingstijd lid waren van de N.S.B. of van eenige andere Nat. Soc. organisatie, zullen uit den dienst worden ontslagen.

Gaarne zouden wij eveneens maatregelen treffen, tegen een tweetal onzer bestuurders, die zich meerdere malen als aanhangers en propagandisten van de "N.S.B." en Duitsche inzettingen hebben doen kennen, daar het in strijd met de belangen van de B.M. moet worden geacht, dat zij mede bestuurd wordt door dergelijke lieden.

Waar de bevoegdheid om tegen bedoelde bestuurders op te treden in handen van Uw commissie is gesteld (art. 25 der Statuten) verzoeken wij U beleefd hiervan gebruik te willen maken en de Heeren H. Greeven, Frederik Hendrikstraat 42/II, bouwvaktechnisch bestuurder en E. J. Schoemaker, Middenweg 158/I, Commissaris, uit hun functie te ontslaan c.q. te schorsen.

De Heer J. Greeven, Penningmeester van de Vereeniging, die eveneens lid van de "N.S.B." was, heeft op aandringen van onzen Voorzitter, zijn functie ter beschikking gesteld. De Heer J. Greeven was ruim 36 jaar lid van het Bestuur van de Bouw, mij.

Vertrouwende U aan ons verzoek, zoo mogelijk spoedig, zult willen voldoen, verblijve met de meeste

Hoogachtung
Namens het Bestuur

(w.g.) D. Leeuwen.
Secretaris.



1940 - 1960

Een paleisrevolutie met grote gevolgen

5

De Tweede Wereldoorlog brengt de Bouwmaatschappij/Onze Woning in een toestand van verstarring. Zoals in vrijwel alle publieke en maatschappelijke instituties nemen lijdzaamheid en volgzaamheid bezit van de organisatie. In alles wat aan het papier wordt toevertrouwd kiest men de woorden zorgvuldig, alsof de Duitsers elk met de hand geschreven notulenboek of gedrukte editie van het ledenblad met een loep nalezen. Zo onopvallend mogelijk de zaken blijven regelen, dat is het motto. Men is bang. Het bestuur geeft dat ook ruiterlijk toe op de eerste ledenvergadering na de bevrijding: '... nu kunnen we weer ronduit zeggen wat ons op het hart ligt zonder bevreesd te zijn op den Amstelveenscheweg of de Weteringschans te worden opgesloten'.¹

Die angst is ook niet zonder reden. De nsb heeft al voor de oorlog voet aan de grond gekregen in de Bouwmaatschappij. Een paar personeelsleden zijn lid, en ook bouwtechnisch bestuurder H. Greeven, penningmeester J. Greeven en commissaris E.J. Schoenmakers hebben zich openlijk uitgesproken over hun sympathieën voor het nationaal-socialisme. Penningmeester Greeven, al decennia actief in de Bouwmaatschappij, had zich als lid gemeld en daar openlijk blijk van gegeven.² Vóór 15 mei 1940, de dag dat Nederland voor de Duitsers capituleerde, was dat niet direct een probleem. De vereniging hield zich ver van politiek. Dat was eigenlijk de erfenis van 1875 toen de jonge Bouwmaatschappij aan onderlinge en politieke verdeeldheid bijna ten onder ging. Sindsdien werd elk politiek debat of meningsverschil zo veel mogelijk ontweken, de politiek moest buiten de deur blijven.

Dat wordt ineens een stuk lastiger na de bezetting. De aanwezigheid van een aantal nsb'ers in het bestuur en onder de werknemers zorgt ervoor dat iedereen met meel in de mond gaat praten. Een verkeerd woord kan dramatische gevolgen hebben. Bovendien komt alles in een steeds trager wordende versnelling te staan. Er is al snel een groot gebrek aan materiaal, met als gevolg dat steeds meer werkzaamheden stil vallen en er werknemers ontslagen moeten

Achtergrond.
Schilderij Jan Gregoire:
Het bevrijdingsfeest op
de Dam op 9 mei.

COLLECTIE RIJKSMUSEUM

worden. Vanaf 1943 mag *Onze Woning*, het maandelijkse ledenblad, vanwege de papierschaarste uit niet meer dan één pagina bestaan. De mededeling die de redacteur erover doet, leest bijna als een opluchting – gelukkig minder ruimte om over alle heikele zaken heen te schrijven.

In juni 1940, een maand nadat Nederland heeft gecapituleerd, richt het bestuur zich op de voorpagina van *Onze Woning* rechtstreeks tot de leden. Na het betuigen van deelneming aan hen die ‘de afgelopen weken hun echtgenoot, vader, zoon of verloofde hebben verloren’ roept het bestuur de leden op ‘nadrukkelijk gevolg te geven aan de door den hoogste vertegenwoordiger van het Nederlandsche gezag uitgesproken wensch om in de nieuw geschapen omstandigheden rustig en vredig zijn werkkring, bedrijf of beroep te hervatten of voor te zetten’. Dat neemt de Bouwmaatschappij zichzelf ook voor, wegblijven van de politiek en ‘de werkzaamheden voor de Vereeniging als voor de Stichting hun gewoonen loop te laten gaan’.

‘Laat men in het vervolg zijn kalmte bewaren en met zijn huisgenooten en omwonenden in vrede leven. (...) maakt elkaar in kwesties, die meestal pietluttigheden zijn niet onnoodig lastig, en loopt bij eventueele meeningsverschillen met uw omwonenden niet ogenblikkelijk naar den opzichter of schrijft niet direct naar het bestuur. Dat heeft waarlijk, zoals gezegd, werk genoeg met de behartiging der zaken van de “Bouwmaatschappij” en de Stichting “Onze Woning”, welke zaken ook de uwe zijn.’

Houd het hoofd koel en val ons niet lastig met geneuzel. Dat is de boodschap van het bestuur. In de daaropvolgende nummers wordt er aan de nieuwe omstandigheden geen woord meer vuil gemaakt. Tenzij het niet anders kan. Op 17 oktober 1942 opent voorzitter Cramer, de opvolger van Lucas van Buuren, de vergadering met de mededeling dat ‘door den procureur-generaal toestemming tot het houden van deze vergadering was gegeven mits geen onderwerpen van politieke aard zouden worden besproken’. Dat doen wij natuurlijk nooit, zegt de voorzitter ten overvloede, maar hij spreekt de hoop uit dat de aanwezigen zich aan deze voorwaarde zullen houden. En hij zorgt dat het in de notulen komt.

VOLDONGEN FEITEN

Zo gaat het eigenlijk heel de oorlog. Als in 1942 de Duitsers een verhuur- en verhuisverbod afkondigen en toewijzing van woningen aan een vergunningstelsel koppelen, wordt daar slechts zakelijk mededeling van gedaan. Even afstandelijk is de in het ledenblad opgetekende mededeling van de voorzitter in een vergadering van 3 oktober 1942 dat door het Gewestelijk Arbeidsbureau ‘een bepaald

percentage van het personeel voor werkzaamheden in het buitenland was opgevorderd'. De lezer verneemt nog dat er uitvoerig over is gesproken, maar als 'resultaat dat een gedragslijn werd vastgesteld, waarvan de afwerking aan het Dagelijksch Bestuur werd overgedragen'. Hoe die gedragslijn luidde, wie er op basis van deze richtlijn door het bestuur werd aangewezen voor de Arbeitseinsatz in Duitsland en wie dus de dans mocht ontspringen, daarover werden verder geen officiële mededelingen gedaan. Dat er uiteindelijk twaalf personeelsleden voor de tewerkstelling in Duitsland werden aangewezen was nieuws dat de leden via de bodes en opzichters moesten vernemen.

Het is de toon van voldongen feiten. Van enig commentaar is geen sprake, of het moet de ijzigheid zijn waarmee mededelingen worden gedaan. Wie in de 21ste eeuw het ledenblad *Onze Woning* doorbladert zou bijna de indruk krijgen dat de oorlog aan de Bouwmaatschappij voorbij is gegaan. Heel soms lijkt er – voor de ingevoerde lezer – toch iets door te schemeren. In oktober 1943 bijvoorbeeld als een aantal leden zich afvragen of de inspectie door de opzichter van woningen niet geschrapt kan worden, want er wordt toch geen onderhoud gepleegd. Er zullen best bestuurders zijn die de impliciete boodschap begrijpen: voorkom dat er NSB-personeel op bezoek komt, want er bevinden zich onderduikers in onze complexen. Maar officieel kan het bestuur geen kant op en wijst het de suggestie resoluut van de hand.

In februari 1944 wordt in het ledenbulletin gewaarschuwd voor de golf van diefstallen die de stad teistert. Het water staat dan bij velen aan de lippen. Bij het minste geringste wordt alles wat los en vast zit in woningen gestolen. Wie in een onachtzaam moment zijn deur open laat staan, kan zomaar een traploper, vloermat of zelfs het hout van de trap kwijt zijn. Alle vormen van huisraad die inmiddels niet meer te verkrijgen zijn en dus op de zwarte markt geld opleveren, zijn een dankbare prooi van grijpgrage dieven. Sluit de deuren, voor en achter, vertrouw niemand, waarschuwt het bestuur.

Wat er wel gebeurt, wordt niet opgeschreven. Want zoals er NSB'ers onder de leden zijn, zo zijn er ook leden die zich verzetten. En natuurlijk zijn er bewoners die ineens verdwijnen, ongetwijfeld telt ook de Bouwmaatschappij een aantal Joden die gedeporteerd worden, natuurlijk zitten er in de ruim vierduizend woningen van de Bouwmaatschappij/Onze Woning ook onderduikers. Natuurlijk zijn er verenigingsleden, netwerken onder bewoners die in het verzet zitten of eraan meewerken. Er zal zeker meer bekend zijn dan in de schriftelijke bronnen is neergeslagen, maar de leiding van de Bouwmaatschappij/Onze Woning wil er officieel niets van weten. Ze dient slechts de belangen van de vereniging. Daarom is ze neutraal, tot op het onverschillige af. Zij neemt geen enkel risico.



Stadgenooten! Wij zijn bevrijd!

De druk van vijf jaren harde en wreede bezetting is van ons weggenomen. Wij kunnen weer vrij ademen en worden niet meer als wilde beesten opgejaagd en vervolgd.

Er is groote bewondering en dankbaarheid in ons jegens de Geallieerden en voor de daden onzer zee-, land-, luchtmacht en koopvaardij, die mede, elk op haar gebied, voor onze bevrijding gestreden en gezwogen hebben. Wij eeren de vele bewijzen van moed, beteld en trouw onzer illegale strijders op elk gebied. Met deernis denken wij aan de vele gevallen en aan hun nagelaten betrekkingen. Laten wij nooit vergeten, dat wij een eereschuld aan hen hebben. Wij denken aan het leed van duizenden stadgenooten, die weggesleept zijn. Wij hopen velen van hen spoedig in ons midden terug te zien en hen te kunnen helpen in hun grooten nood. Talrijken zullen echter in den vreemde, na tallooze kwellingen, een wreeden dood gestorven zijn.

De toestand van onze burgerij is slecht. Er is geen voedsel, geen kleding, geen schoeisel, geen vervoergelegenheid. De haveninrichtingen zijn vernield, het vliegveld is verwoest, de industrie is leeggeroofd en lamgelegd. Alles stelselmatig veroorzaakt door de duitsche bezetting.

Ondanks de langdurige ontberingen bleef echter onze geestkracht ongebroken.

Wij, Amsterdammers, zetten de tanden op elkaar en zullen, geïnspireerd door het lichtend voorbeeld van onze geëerbiedigde Koningin en in Haar geest eendrachtig samenwerkend, trachten Amsterdam weer tot bloei te brengen en tot een stad te maken, waarin het voor ons allen goed wonen en werken is.

*Leve onze Koningin!
Leve ons Vaderland!
Leve ons Amsterdam!*

De Regering-Gemeenschap voor Amsterdam,
waaronder Burgemeester,
DE BOER

Amsterdam, den Beest Mei 1945.

STADSDIREKTEUR VAN AMSTERDAM

4 MEI - 10 JUNI 1946

AMSTERDAM
VIERT ZIJN BEVRIJDING



2 LUNAPARKEN
JAN v. GALENSTRAAT - LINNAEUSSTRAAT
150 AMUSEMENTSINRICHTINGEN
TOEGANG VRIJ

HEPOM

AFBEELDINGEN: GEHEUGEN
VAN NEDERLAND/IISG

WANTROUWEN TEGEN HET BESTUUR

Misschien valt dit alles het bestuur niet eens zo te verwijten, maar de consequent doorgevoerde neutraliteit is geen houding die direct na de oorlog op veel applaus kan rekenen. In de roes van de bevrijding nemen vooral de mensen het woord die voor de goede zaak hebben gestreden, die risico hebben genomen, die in verzet zijn gekomen of zeggen te zijn geweest. Het feit dat een aantal uitgesproken NSB'ers in de Bouwmaatschappij actief waren, doet de reputatie ook al geen goed, ook al royeert en ontslaat de vereniging de betreffende personen onmiddellijk na de bevrijding. Penningmeester Greeven stelt op verzoek van voorzitter Cramer zijn functie ter beschikking na 36 jaar in het front van de Bouwmaatschappij te hebben geopeerd.

In die sfeer van afrekening en insinuaties doet al snel het gerucht de ronde dat tijdens de hongervinter een grote voorraad kolen, centraal ingekocht voor leden van de Bouwmaatschappij, door een paar mensen in en rondom het bestuur voor verspreiding onder bekenden is aangewend. Het bestuur ontkent – de Duitsers zouden de kolen in beslag willen nemen en om hen voor te zijn heeft men de kolen toen snel onder de leden verspreid. Het was, kortom, eerder

een daad van verzet. Maar omdat een aantal leden geen kolen hebben mogen ontvangen, had menig lid daar zo zijn eigen gedachten over. Het is een typisch naoorlogse eruptie, gevoed door jarenlang opgehoopt wantrouwen. Het levert nog een extra smet op de reputatie van het bestuur, dat in zijn hang naar neutraliteit bij veel leden, en zeker bij hen die actief bijgedragen hebben aan het verzet, toch al een niet al te goede indruk heeft achtergelaten.

Wat ook al niet helpt is dat er na de oorlog weinig voor de leden kan worden gedaan. De woningnood is enorm, veel woningen zijn beschadigd. Eind 1945 becijfert de Gemeentelijke Woningdienst dat er 13.000 gezinnen in Amsterdam dringend behoefte hebben aan woonruimte, een jaar later staat de teller op 20.000, in 1950 zelfs op 30.000. Er kan niet gebouwd worden, er is geen geld, geen materiaal. Bovendien heeft de Bouwmaatschappij direct na de oorlog haar belangrijkste instrument, het toewijzen van woningen aan haar leden, moeten inleveren bij het Centraal Bureau Huisvesting van de gemeente. Het CBH besluit voor elke vrijkomende woning wat ermee moet gebeuren, waarbij in de toewijzing voorrang gegeven wordt aan oorlogsslachtoffers, onderduikers en mensen die uit Duitsland terugkeren en door de Duitsers gedwongen hun woningen hebben moeten verlaten. De Bouwmaatschappij heeft daarbij dus het nakijken.

In 1946 verandert dat enigszins. Het college van B&W besluit dan dat 20 procent van de voor verhuur vrijkomende woningen door het CBH zal worden toegewezen. De overige woningen mogen door de eigenaren worden verhuurd aan kandidaten, bij woningbouwverenigingen dus de leden, die aan de urgentienormen van het CBH voldoen. Feitelijk komt de woningtoewijzing dus in handen van twee partijen, de woningeigenaren en het CBH als onderdeel van de Gemeentelijke Woningdienst. Wanneer de gemeentedienst precies aan zet is en wanneer de eigenaar mag toewijzen is niet altijd duidelijk. Hoort deze woning nu wel of niet tot de 20 procent? En is er goed gecontroleerd op de urgentievoorwaarden? Zo ontstaat er in de hogedrukketel van de naoorlogse Amsterdamse woningmarkt een wat schimmig gebied waarin niet altijd even duidelijk is volgens welke regels een woning wordt toebedeeld.

EEN VROUWELIJKE KLOKKENLUIDER

Precies in dat schemergebied gaat het mis bij de Bouwmaatschappij.³ Op 19 juni 1947 informeert het lid mevrouw C.A. Scholten- van 't Groenewoud, woonachtig in de Uiterwaardenstraat 275¹ het bestuur, dat volgens haar de woning Rivierenlaan 236^{hs} verhuurd is aan een lid met een rangnummer dat aanmerkelijk hoger was dan van andere op een woning wachtende leden. Zij krijgt geen respons, waarna ze zich op 8 juli opnieuw in verbinding stelt met het bestuur, niet omdat ze zelf in die woning geïnteresseerd is, maar omdat ze

wil weten hoe dat kan. Het bestuur maakt zich er met een jantje-van-leiden vanaf.

Maar Scholten werpt zich op als een klokkenluider *avant la lettre*. Zij laat zich niet met een kluitje in het riet sturen. In totaal ontdekt ze drie van dergelijke onjuist toegewezen woningen, twee in de Rivierenlaan in Zuid en een in de Distelstraat in Noord. Zij gaat nu frontaal in de aanval. Zij brengt de nog steeds functionerende Commissie van Toezicht op de hoogte en vraagt, na zich verzekerd te hebben van de steun van driehonderd leden, om een buitengewone ledenvergadering. Het bestuur volhardt in het wegwuiven van het probleem. Volgens de bestuurders moeten alle woningen worden gemeld bij het Centraal Bureau Huisvesting en dit wijst dan soms leden aan met een hoger rangnummer. Niks aan te doen, niks aan het handje.

Op de buitengewone ledenvergadering van 22 oktober 1947 barst de bom. De opkomst is groter dan het bestuur had voorzien. Mevrouw Scholten forceert een onmiddellijke bespreking van haar brief, en als het bestuur blijft doen of zijn neus bloedt, krijgen de verbouwerde bestuursleden een golf van verwijten over zich heen. De notulen: 'Verschillende interrupties volgden daarop, in welke uitroepen het lid Dijkstra zich niet onzag te schreeuwen van vriendenkliek, vuile was, rommel, enz. en mevr. Scholten de benoeming ener commissie van onderzoek bepleitte.' Het bestuur ziet daar niets in, maar zegt er ook niets van te vrezen te hebben, en zo besluit de emotionele vergadering tot de instelling van een commissie van onderzoek, waarin zich een aantal criticasters verzamelen, met mevrouw Scholten als secretaris.

Deze sfeer van wantrouwen, ja zelfs geschreeuw, is binnen de Bouwmaatschappij ongekend. Eigenlijk zijn dergelijke heftige tafereelen sinds het rumoerige jaar 1875 niet meer vertoond. Vanaf dat jaar is er altijd alles aan gedaan om diepe tegenstellingen te vermijden. Politiek was zo ongeveer verboden terrein. Men hoefde de herinnering aan de ruziënde oertijd van de Bouwmaatschappij maar op te roepen of de strijdende meningen matigden hun toon.

Maar het merendeel van de inmiddels 14.000 leden heeft daar na de oorlog geen weet meer van. Die weten niet eens dat de Bouwmaatschappij aan de vooravond staat van haar tachtigste verjaardag. Onder hen heeft zich tijdens de oorlogsjaren en daarna een fors wantrouwen opgehoopt tegen het bestuur, dat in het verlengde opereerde van de Van Buuren-dynastie en zich zelf onschendbaar achtte. Die *inner circle* die toen gevormd was, hield niet op te bestaan toen Lucas van Buuren zich in 1937 op zeventigjarige leeftijd na ruim 35 dienstjaren als voorzitter terugtrok. Meerdere bestuurders die de vereniging de oorlog door geloodst hebben, hebben de oude Van Buuren nog goed gekend, sommigen staan nog regelmatig met hem in contact. Ze leiden de Bouwmaatschappij zoals hij dat ook deed.

Ze zijn gewend te besturen zonder veel tegenspraak, van actieve ledenparticipatie is nauwelijks sprake. Bestuurders treden af om meteen weer herkozen te worden tijdens de jaarlijkse renteweek, waarin naast het uitbetalen van de rente over de ingelegde contributiegelden ook de bestuursleden gekozen kunnen worden. In het ledenblad wordt er vaak op gehamerd dat dit 'een morele verplichting' is, maar al die nadruk kan niet verhinderen dat de verplichting maar door een beperkt deel van de leden wordt nagekomen. Het verwijt van vriendenkliek, dat de typograaf Hays Dijkstra opwerpt tijdens de tumultueuze oktobervergadering, is misschien wat heftig geformuleerd, maar het beeld past wel bij de perceptie van veel leden.

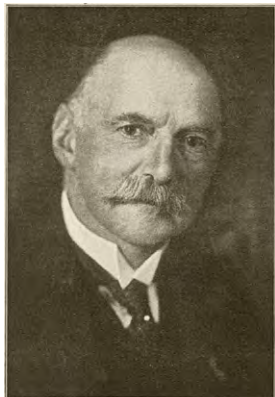
11

Op de golven van de oorlogsfrustratie, onderliggende politieke stammenstrijd (in Amsterdam lopen communisten en sociaaldemocraten steeds feller tegen elkaar te hoop) en de ingrijpende woningnood zet dit wantrouwen zich om in woede en verzet. Ineens komen leden opdraven bij een ledenvergadering die dat nog niet eerder hebben gedaan. Ineens worden er verwijten gemaakt zoals dat nooit eerder vertoond is. Het bestuur weet zich er geen raad mee. Het is niet gewend aan ledenvergaderingen die zich tegen hen keren. Het is totaal niet ingesteld op kritiek. En tegen de opstandige horde erkennen dat er mogelijk iets fout is gegaan is wel het laatste waartoe men bereid is. Sterker, in de bestuursvergadering na de tumultueuze ledenvergadering van 22 oktober laat men notuleren dat 'de personen die grove beledigingen aan het adres van het Bestuur hadden geuit, ter verantwoording moeten worden geroepen'.⁴

ELFHONDERD LEDEN IN BELLEVUE

Dat blijkt een ernstige overschatting van de machtspositie. In februari 1948 heeft de Commissie van Onderzoek haar rapport gereed. Dat gebeurt in een moeizame verhouding tot het zittende bestuur, dat meermalen weigerde de commissieleden toegang te geven tot de benodigde dossiers. Inmiddels weten alle leden van de Bouwmaatschappij, en dus de halve stad, dat er stront aan de knikker is. De commissie verzoekt het bestuur snel een buitengewone ledenvergadering uit te schrijven, waarbij ze er op aandringt deze vergadering 'te doen houden in een zaal, welke waarborgen biedt dat de belangstellende leden allen een plaats kunnen krijgen'. Met andere woorden: heren, maak uw borst maar nat.

Maar het bestuur leeft nog in een andere wereld. Het weigert om het rapport van de Commissie van Onderzoek in het ledenblad te publiceren, maar kan niet om het verzoek tot een buitengewone ledenvergadering heen. Die vindt plaats op 24 maart 1948. Er komen maar liefst 1100 leden opdagen, een nooit eerder en ook daarna niet meer vertoonde opkomst. De grote concertzaal van Bellevue is tot op de laatste plaats bezet. Mensen staan zich buiten te verdringen.



Mr. E.J. Korthals Altes (1898-1981) was raadsheer in de Hoge Raad der Nederlanden. In 1948 leidde hij als secretaris van de Commissie van Toezicht twee tumultueuze ledenvergaderingen van de Bouwmaatschappij. In november 1951 nam hij het initiatief tot opheffing van de Commissie van Toezicht, die tot dat moment 75 jaar dienst had gedaan.

De vergadering wordt op verzoek van de Commissie van Onderzoek voorgezeten door de bekende advocaat-procureur en het latere lid van de Hoge Raad mr. E.J. Korthals Altes (1898-1981), secretaris van de Commissie van Toezicht. Korthals Altes doet een dringend beroep op de aanwezigen dat niet-leden onder hen de zaal moeten verlaten om plaats te maken voor leden die nu nog buiten staan. Een flinke stoet (met hun man meegekomen) vrouwen verlaat na zijn oproep de zaal.

Bellevue zindert die avond van verontwaardiging. De woordvoerder van de Commissie van Onderzoek meldt dat zij naar aanleiding van twee oproepen in het ledenblad zestig brieven heeft ontvangen over het gevoerde bestuursbeleid met betrekking tot het toewijzen van woningen. Veel van de klachten konden niet worden onderzocht, omdat het bestuur geen inzage wenste te geven in de stukken. Maar waar de commissie wel op was gestuit, was een zogenaamd 'afschuifstelsel', een systeem door het bestuur geïntroduceerd en dat zonder voorkennis van leden was ingevoerd. Het systeem maakte het mogelijk – ter voorkoming van huurderiving en soms door het toestaan van woningruil – dat het in sommige gevallen praktischer was om leden met een hoger rangnummer eerder in aanmerking te doen komen voor een woning. Deze ongeschreven en fraudegevoelige regel was uiteindelijk in aantoonbaar zes, maar vermoedelijk in meer gevallen toegepast.

Echt fout was het geval waarin een woning werd toegewezen aan iemand die nog niet eens lid was, en die bovendien de schoonzoon bleek van de tweede secretaris van het bestuur, rijksambtenaar bij de Rijkspostspaarbank G.I.Th. van Weely. Die zelf overigens bij hoog en bij laag volhield van niks te weten. Van deze woning werd gemeld dat deze door het CBH gevorderd was, terwijl het in feite een vrije woning was die volgens de regels van de Bouwmaatschappij toegewezen moest worden. In een stad waarin duizenden mensen zuchten onder de woningnood, is dat een doodzonde. Alles overziend kon de commissie, aldus de woordvoerder tijdens de buitengewone ledenvergadering, tot geen andere conclusie komen dan dat het bestuur niet langer het vertrouwen van de leden verdiende.

Omdat de eerste voorzitter Cramer al geruime tijd ziek was, moest de verdediging van het bestuur gedaan worden door de heer Wurzel, tweede voorzitter. Hij ontkende alles, beschuldigde de commissie van vooringenomenheid en dat ze haar boekje te buiten was gegaan door zaken te onderzoeken waartoe ze in haar opdracht niet gemachtigd was. Alle toewijzingen hadden aantoonbaar met volledige instemming van de Gemeentelijke Woningdienst plaatsgevonden. Inzage was geweigerd, omdat de vraag was gesteld door het lid van de commissie, de heer Dijkstra, die het bestuur had be-

ledigd op de vergadering van 22 oktober, waarna het bestuur had besloten niet langer met hem te communiceren. Punt.

Vierentwintig sprekers vielen vervolgens over het bestuur heen, waarna een door tweehonderd leden ondertekende motie in stemming werd gebracht, waarin korte metten werd gemaakt met de handelswijze van het bestuur en waarin de Commissie van Toezicht werd gevraagd om conform artikel 25 'die maatregelen te treffen waardoor zo spoedig mogelijk een geheel nieuw bestuur kan aantreden'. De motie wordt met een overweldigende meerderheid aangenomen, waarna voorzitter Korthals Altes de bestuursleden vraagt of zij hun mandaat ter beschikking stellen. Ja, knikken de aanwezige bestuursleden deemoedig.

13

HAKKEN IN HET ZAND

Pas na deze vergadering lijken de aan de kant geschoven bestuurders te beseffen in wat voor werkelijkheid ze terecht zijn gekomen. Hun verbouwereerdheid maakt alsnog plaats voor woede. Ze voelen zich in een lange traditie staan; ze hebben hun gezinsleven verwaarloosd door eindeloos veel uren aan de Bouwmaatschappij te offeren; ze hebben de verbetering van de volkshuisvesting naar eer en geweten nagestreefd en voelen zich in hun eer aangetast door een hetzerige meute, veelal aangevoerd door leden die pas een paar jaar lid zijn en van wie de meesten geen notie hebben van de lange geschiedenis van de Bouwmaatschappij. Zij besluiten alsnog de hakken in het zand te zetten.

Ze weigeren derhalve op te stappen en mee te werken aan de verkiezing van een nieuw bestuur. Zij stellen zich doodleuk, tot woede van Korthals Altes, het aanspreekpunt van de Commissie van Toezicht, opnieuw kandidaat, mobiliseren in de vereniging getrouwen, beschuldigen hun tegenstanders van onrechtmatig handelen ('er staan handtekeningen van niet-leden onder de motie') en besluiten alsnog ten aanval te trekken. En niet zonder succes: in de tussentijdse verkiezingen in april 1948 om een voorlopig bestuur te formeren winnen de nieuwe kandidaten vaak met maar een nipte meerderheid van de oude kandidaten. De nieuwe kandidaat-voorzitter Jaap de Roos vergaart bijvoorbeeld 607 stemmen, terwijl zijn tegenkandidaat, de oude tweede secretaris G.I.Th. van Weely (wiens schoonzoon nota bene tegen de regels een woning had weten te verwerven), op 582 stemmen blijft steken. De vereniging staat nu onder hoogspanning. Van de voorzichtigheid waarmee in de oorlogsjaren in het belang van de verantwoordelijkheid voor de Bouwmaatschappij werd gehandeld, is geen sprake meer. Overtuigd van het eigen gelijk wil het oude bestuur van geen wijken weten.

Dat leidt op de ledenvergadering van 26 april, bedoeld om na de tussentijdse verkiezing een voorlopig bestuur te installeren, tot een complete chaos als het oude bestuur zich pontificaal op het podium

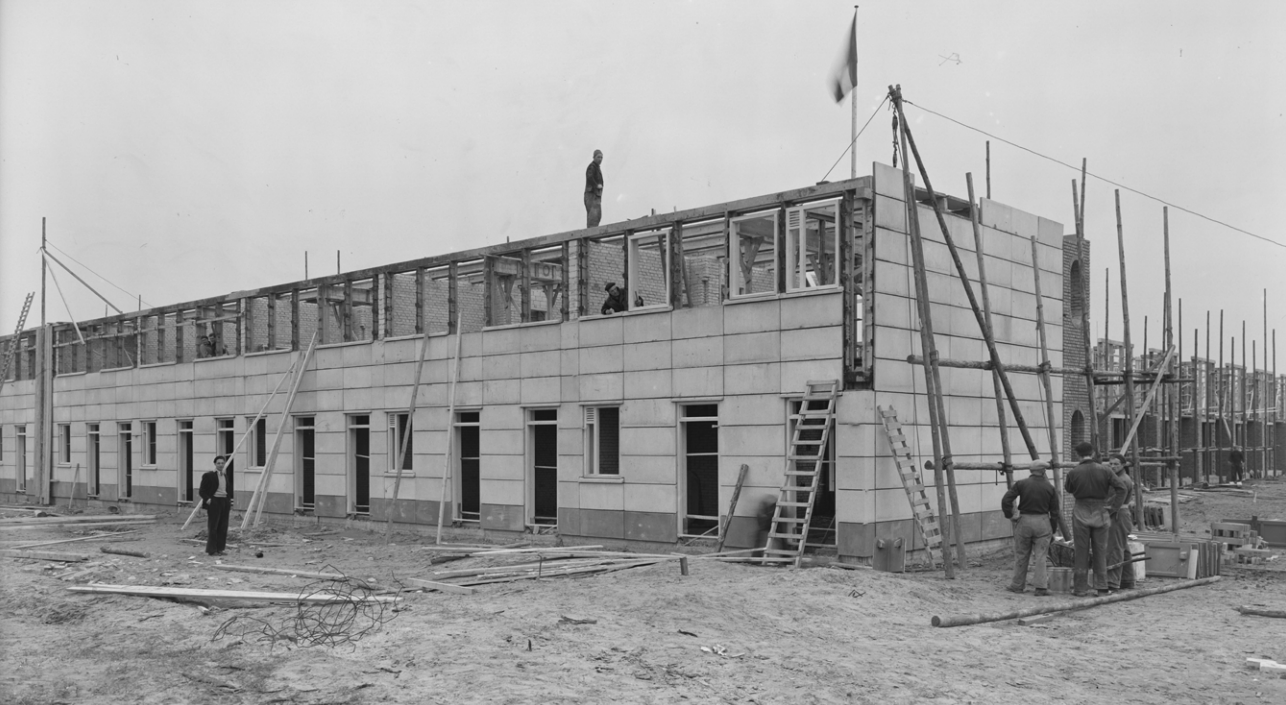
installeert en meldt dat ze zijn teruggekomen op hun besluit om terug te treden. De notulen, waarin onenigheid altijd een diplomatieke verpakking krijgt, liegen er niet om:

‘Deze verklaring verwekt in de vergadering grote beroering en luide protesten worden gehoord tegen het optreden van het demissionaire bestuur. De heer Korthals Altes zegt de heren, dat indien zij hun ontslagname niet handhaven, deze vergadering hen ongevraagd ontslag zal kunnen verlenen, hetwelk kan geschieden op grond van art. 25 der statuten. De verontwaardiging der vergadering is nu algemeen. Op het podium vindt een heftige discussie plaats tussen de afgetreden bestuurders enerzijds en de heer Korthals Altes anderzijds. De ontslagen bestuurders trekken vervolgens hun jassen aan en verlaten de vergadering. De heer Korthals Altes, nu alleen achtergebleven op het podium, zegt zich te hebben voorgesteld vanaf het begin der vergadering alleen achter deze tafel zitting te hebben, maar de heren wensten zich op het podium een plaats. De houding van de demissionaire bestuurders was hier onjuist. Op voorstel van de voorzitter werd vervolgens met enkele stemmen tegen, aan het gehele bestuur ongevraagd ontslag verleend.’

VOORLOPIG BESTUUR EN JURIDISCH STEEKSEL

Vervolgens zet de ledenvergadering een voorlopig bestuur van zeven personen aan het werk. Daar was inmiddels op hoog Amsterdams niveau al overleg over gevoerd door de heren van de Raad van Toezicht en de leiding van de Gemeentelijke Woningdienst. Ze wilden niet het risico lopen dat de Bouwmaatschappij, toch een grote speler in corporatieland, stuurloos op drift zou raken. Zij schoven Jaap de Roos naar voren, voorzitter van de Amsterdamse afdeling van de Bouwvakarbeidersbond, die de wereld van de bouw als zijn broekzak kent en als bestuurder zijn mannetje staat.⁵ Probleem was wel dat hij nog geen vier jaar lid was van de Bouwmaatschappij, maar daar kon volgens Korthals Altes met beroep op artikel 19 van de statuten wel een mouw aan worden gepast. Dat blijkt in de loop van 1948 toch ingewikkelder dan gedacht, vooral doordat gefrustreerde bestuursgetrouwen niet nalaten om op elke slak juridisch zout te leggen. De Roos, die inmiddels actief de boer op is gegaan om de Bouwmaatschappij/Onze Woning weer aan het bouwen te krijgen, besluit zich terug te trekken uit het voorlopig bestuur, maar hij blijft wel voorzitter van de bouwadviescommissie.

De Roos wordt in zijn periode als voorzitter van het voorlopig bestuur geflankeerd door een aantal leden die ook in de Commissie van Onderzoek zaten, zoals secretaris Jan de Jong, een bijna-dertiger en opkomende ster binnen de Algemene Woningbouwvereniging (AWV), en de typograaf Haye Dijkstra, die de redactie gaat voeren



Ter bestrijding van de woningnood bouwt de gemeente in 1950 duplex-woningen in Tuindorp Frankendael, waarvan er 278 in beheer worden gegeven aan Onze Woning. De woningen zouden een levensduur hebben van tien jaar, maar ze staan er nog steeds.

BEELDBANK STADSARCHIEF
AMSTERDAM

over het ledenblad *Onze Woning*. Mevrouw C.A. Scholten, de aanstichtster van de paleisrevolutie, trad als eerste vrouw in de geschiedenis toe tot het bestuur van de Bouwmaatschappij/Onze Woning. Zij werd tweede secretaris.

Met het aantreden van een voorlopig bestuur is de ellende nog niet voorbij. De paleisrevolutie heeft kwaad bloed gezet bij de leden die zich jarenlang voor de Bouwmaatschappij hebben ingezet en die de inzet van de oude bestuurders kennen. Zij voelen dat er een traditie op een manier wordt weggevaagd die daar geen respect voor toont. Zij richten een anoniem 'Comité van actie' op dat in de wooncomplexen pamfletten verspreidt waarin de onrechtmatigheid en de onredelijkheid van de nieuwe machthebbers breed wordt uitgemeten.

Het is deze groep die in juni 1948 nog een kort geding aanspant waarin de rechtmatigheid van de besluitvorming rondom het nieuwe bestuur wordt betwist. Tot twee keer toe (de actievoerders gaan ook nog in hoger beroep) wijst de rechter de eisen van de oud-bestuursge-trouwen af. De redenering van de rechter is van een bijna onjuridische eenvoud: een bestuur waarvan de leden langs reglementaire weg zo massaal te kennen hebben gegeven dat het vertrouwen weg is, kan moeilijk verlangen dat het op zijn plaats mag terugkeren. Alle eisen worden derhalve afgewezen.

Daarmee lijkt abrupt een tijdperk afgesloten. Het is het verlate einde van de Van Buuren-dynastie, de *inner circle* die door de oorlog en naoorlogse chaos werd overvallen en de eigen wijsheid belangrijker vond dat het aanzwellend sentiment onder de leden. Voor

veel oudgedienden was dat een dramatische inbreuk op hun leven, op hun reputatie. Ineens stonden zij, na zich decennialang voor de Bouwmaatschappij te hebben ingespannen, aan de kant. E.A. Mester bijvoorbeeld, die in 1918 toetrad tot de toen bestaande redactie-commissie van het ledenblad *Onze Woning* en dit sinds 1921 als verantwoordelijk redacteur elke maand samenstelde. Sinds de statutenwijziging van 1927 was hij bovendien als redacteur ook toegevoegd aan het toen uitgebreide bestuur van 21 personen. In 1948 staat hij dan ineens aan de kant, badend in de herinneringen aan een tijd die definitief voorbij is:

*'Herinner ik er alleen maar aan, dat in al die jaren de woning-blokken op Zeeburg, alle complexen in Zuid en Noord en de blokken van de Haarlemmerweg tot stand kwamen en dat de verhuizing van het kantoortje in de 3^e Hugo de Grootstraat naar het gebouw in de Mesdagstraat plaats vond, en dat de heer Van Buuren die jarenlang onze vereniging heeft geleid, hier een groot aandeel in had.'*⁶

LEDENRAAD IN PLAATS VAN ALV

Zo'n beetje het eerste waar het nog steeds voorlopige bestuur zich over buigt zijn de statuten. De nieuwe bestuurders menen dat de bestaande statuten zijn 'gebaseerd op verhoudingen van tachtig jaar geleden' en dat deze statuten 'hoog nodig aan nieuwe eisen, meer passend in het kader van het huidige maatschappelijke bestel, dienen te worden aangepast'. Waarbij wel meteen wordt gemeld dat deze aanpassing moet geschieden 'zonder nochtans afbreuk te willen doen aan het historisch gegroeide'.⁷ Bijzonder is dat vooral de bepalende positie van de algemene ledenvergadering het moet ontgelden; alsof het nieuwe bestuur bij voorbaat wil voorkomen dat het op een vergelijkbare wijze als hun voorgangers aan de kant wordt geschoven. In hun ogen is het een onwerkbaar instituut 'dat weinig belangstelling kent, maar waarbij toch rekening moet worden gehouden dat alle 16.000 leden recht van toegang tot de ledenvergadering hebben'.

De democratie moet geborgd worden door een ledenraad, bestaande uit een fors aantal betrokken leden. Zoiets als de in 1927 afgeschafte Raad van Vertegenwoordiging dus, maar dan robuuster. Het grote bestuur van meer dan twintig mensen, in 1927 door Van Buuren tot stand gebracht om het eindeloze vergaderen met steeds dezelfde mensen te temmen, was veel te groot en moet volgens de nieuwlichters worden teruggebracht naar zeven mensen en worden bijgestaan door een aantal adviserende commissarissen.

Er wordt een commissie geïnstalleerd om dit alles in een statutenwijziging om te zetten. De commissie blijkt echter, zoals de hele vereniging inmiddels, ernstig verdeeld. De harde kern vernieuwers, onder wie De Roos, mevrouw Scholten en Dijkstra, pleiten voor de

installatie van een machtige ledenraad. De behoudzuchtigen willen de algemene ledenvergadering het laatste woord laten houden en achten daarvoor slechts wat marginale wijzigingen van de statuten nodig. De nieuwlichters krijgen in een overigens matig bezochte ledenvergadering de meerderheid van de stemmen op hun hand. De tegemoetkoming was dat de Algemene Ledenvergadering niet helemaal uit de boeken werd geschrapt. Naast een stevige ledenraad van 45 mensen moest er ten minste één keer per twee jaar een algemene ledenvergadering georganiseerd worden.

De statutenwijziging, waartoe in september 1949 werd besloten, luidde ook het einde in van de Commissie van Toezicht, die vanaf 1876 de Bouwmaatschappij meermalen de reddende hand had toegestoken. Deze werd niet meteen geschrapt, maar omgevormd tot een aanmerkelijk minder bevoegde Commissie van Bijstand, die al snel zelf besloot dat haar rol was uitgespeeld. Op verzoek van de laatste twee resterende leden, mr. E. Korthals Altes en G.H. de Marez Oyens jr., besloot de Ledenraad per 30 november 1951 de Commissie definitief op te heffen.

De nieuwe wederopbouwverhoudingen in de volkshuisvesting en de enorme greep die de overheid erop had gekregen maakte een vorm van patronage door de notabelen en invloedrijken van Amsterdam niet langer nodig. In de plaats van deze oude toezichthouders kwam nu een door de Ledenraad gekozen vijfhoekige Raad van Commissarissen – aanvankelijk vooral in een adviserende en financieel controlerende rol, maar allengs zou de rol van deze commissarissen steeds verder toenemen.

GEMEENTE DICTEERT

Het duurde nog tot maart 1951 voordat de Ledenraad ook echt gekozen was, aan de slag kon en uit zijn midden een nieuw bestuur kon kiezen. In de tussentijd had het ruzievirus ook het nieuwe bestuur besmet. Jan de Jong wenste niet langer met de zich overal mee bemoeiende mevrouw Scholten in een bestuur te zitten en trok zich terug, maar bleef wel kandidaat voor de Ledenraad. Mevrouw Scholten op haar beurt meende dat het duo De Roos-De Jong onderling de zaken bekookstoufde en haar bewust buitensloot. Van echte verkiezingen van de nieuwe Ledenraad door de leden was geen sprake: er waren net zoveel kandidaten als dat er plekken in de Ledenraad waren. Iedereen die zich meldde zat erin, met als gevolg dat de verstoorde verhoudingen van de paleisrevolutie van 1948 in de Ledenraad een vervolg kregen.

Deze giftige cocktail van woningnoodfrustratie en door de oorlog gevoed bestuurswantrouwen kon ook zijn werk doen omdat de Bouwmaatschappij en Onze Woning in die eerste naoorlogse jaren niet de hand aan de ploeg konden slaan. Het in de geschiedenis meermalen beproefde effectieve medicijn tegen verenigingsfrustratie,

namelijk bouwen, bouwen en nog eens bouwen, bleek nagenoeg onhaalbaar. De naoorlogse nieuwbouw kwam maar zeer moeizaam op gang, de vooruitzichten bleven jaren somber, terwijl naar elke vrijkomende en vervolgens verhuurde woning met jaloerse ogen werd gekeken. In die context richtte alle energie zich naar binnen.

Tuinstad-Slotermeer Bijna duizend nieuwe woningen

AMSTERDAM, 27 Mei. — B. en W. hebben de raad voorgesteld aan drie woningcorporaties geldleningen tot een totaal van 10.774.000 gulden te verstrekken voor de bouw van 940 woningen in Tuinstad-Slotermeer.

Deze corporaties zijn: Woningbouwvereniging Eigen Haard (391 won.), Stichting Onze Woning (264) en Woningstichting Patrimonium (285).

Telegraaf, 27 mei 1951.

Onze Woning viel als relatief kleine corporatie ook niet in de prijzen toen de gemeente in 1947 woningbouwverenigingen zo'n achthonderd woningen liet bouwen, voor een belangrijk deel in Bos en Lommer. Grote verenigingen, zoals Rochdale, awv, Dageraad en Eigen Haard, kregen voorrang. De Bouwmaatschappij, die qua omvang in dit rijtje paste, kwam als niet-toegelaten instelling niet in aanmerking. Pas toen in de jaren vijftig de aantallen van Onze Woning en de Bouwmaatschappij bij elkaar werden opgeteld kon Onze Woning haar deel van de Amsterdamse wederopbouw voor haar rekening nemen.

Dat voltrok zich overigens in een totaal andere verhouding tot de gemeente dan men uit de vooroorlogse jaren gewend was. De gemeente, in casu de Gemeentelijke Woningdienst, trok steeds nadrukkelijker de macht naar zich toe wat betreft woningproductie, maar ook wat betreft de woningdistributie. In 1949 werd op basis van landelijke wetgeving besloten 50 procent van de woningen niet langer door woningbouwverenigingen aan hun eigen leden te laten toewijzen, maar via gemeenten te distribueren. Dit tot groot ongenoegen van de woningbouwverenigingen, die de functionaliteit van hun verenigingen door deze maatregel enorm zagen aangetast. Het betekende immers niet alleen dat het lidmaatschap niet langer meer de belangrijkste toegangsrouten vormde voor het verkrijgen van een woning, maar ook dat niet-leden woningen van de verenigingen kregen toegewezen zonder dat zij zich ook maar enigszins verbonden hoefden te voelen met de vereniging. Dat maakte van de verenigingen steeds meer een veredeld verhuurbedrijf.

Ook op het terrein van de woningproductie trok de gemeente steeds dwingend het initiatief naar zich toe. De urgentie schreeuwde daarom. Een groot aantal van de duplexwoningen die als een soort snel te realiseren noodwoningen rond 1950 werden gebouwd, werd geheel door de Gemeentelijke Woningdienst ontwikkeld en na oplevering aan woningbouwverenigingen, waaronder Onze Woning, in beheer gegeven. Met bijpassende exploitatievoorschriften welteverstaan. Zo was Onze Woning zonder zelf ook maar een tekening te zien in 1950 zo'n 278 woningen en twee winkels in Tuindorp Frankendaal rijker geworden.⁸

Ongeveer in dezelfde tijd oogstte Jaap de Roos, als voorzitter van de Adviesbouwcommissie, ook succes met zijn lobbywerk om Onze Woning in positie te brengen voor het bouwen van een blok van 67 woningen aan de Weesperzijde tussen de Berlageburg en het Amstelstation. De woningen kwamen in juni 1951 gereed. Vier corpora-

ties waren voor deze plek uitverkoren, en iedereen binnen de vereniging was er inmiddels van overtuigd dat Onze Woning daar niet bij had gezeten als Jaap de Roos zich niet achter deze kwestie had gezet. Als de Ledenraad in 1951 een nieuwe voorzitter moet kiezen, wordt hij met algemene stemmen gekozen.

In de hoedanigheid van voorzitter wordt De Roos in de jaren daarna regelmatig op de burelen van de Gemeentelijke Woningdienst ontboden, want de gemeente trekt vanaf 1952 de touwtjes van de woningproductie nog strakker aan. De gemeentelijke haast wordt aangejaagd door Den Haag, dat in de jaren vijftig financiering koppelt aan jaarlijks te realiseren woningbouwproductie. Amsterdam loopt bovendien achter in vergelijking met de andere grote steden. De woningnood – de onomstreden volksvijand nr. 1 – vraagt om een nieuwe kordaatheid, waarin voor langdurige verenigingsbesluitvorming geen plaats is. Amsterdamse bouwzaken worden daardoor zonder veel tegenspraak in kleine kring beklonken. Het worden onderonsjes tussen de directie en de opgetrommelde voorzitters. Voor de Bouwmaatschappij, die tot dan voor elk nieuwbouwcomplex een intensief verenigingsproces had doorlopen, was dat even slikken. In de nieuwe wederopbouwwerkelijkheid viel weinig te kiezen, elke transparantie ontbrak. De verenigingsorganen hadden daarbij volledig het nakijken.

19

ALTIJD MET ZIJN TWEEËN

De nieuw aangetreden Ledenraad van de Bouwmaatschappij had daar de grootst mogelijke moeite mee. In december 1953 richtten twaalf leden van de raad zich in een brief tot het bestuur, waarin zij opheldering eisen over het feit dat het bouwen van de 728 woningen zonder enige openbare aanbesteding onderhands gegund is. 'Is het in onze Vereniging dan niet altijd de goede gewoonte geweest om, bij het bouwen van woningen, eerst hierop door verschillende aannemers te laten inschrijven?'

Voorzitter Jaap de Roos doet in de ledenraadvergadering van 5 februari 1954 (als alles al besloten is en de bouw in volle gang is) een boekje open over hoe het is gegaan. Hij vertelt:

'Dat op 22 januari 1953 zes voorzitters van de zes grootste woningbouwverenigingen bij de directeur van de Gemeentelijke Woningdienst werden ontboden. Hier werd hun medegedeeld, dat elk hunner de bouw van ± 700 woningen in het Geuzenveld zou worden opgedragen. Evenwel ging deze mededeling gepaard met de verklaring dat voorbereiding, aanbesteding en uitvoering op gans andere wijze zou moeten geschieden als tot dan toe gebruikelijk. Zes grote woningbouwcorporaties werden ingeschakeld, zes architecten van naam moesten de plannen uitwerken en aan zes grote aannemersfirma's zou bij onderhandse opdracht de bouw



In 1957 heeft Amsterdam sinds de oorlog 50.000 woningen gebouwd. Minister Witte van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid bezoekt daartoe nieuwbouw in Geuzenveld.

BEELDBANK STADSARCHIEF
AMSTERDAM

*worden gegund. (...) Op 29 januari deelde de Woningdienst ons mede dat de Stichting Onze Woning contact moest opnemen met architect Bijvoet uit Haarlem, welke architect aan Onze Woning was toegewezen.'*⁹

Dat leverde, zo vertelt De Roos verder, nog een hoop gedonder op, want het bouwbedrijf dat als enige gevraagd was te offeren kwam met een prijsopgave die veel te hoog was, waarna er links en rechts toch weer andere aannemers gevraagd werden en het project ook nog eens werd gesplitst, zodat er uiteindelijk twee bedrijven gaan bouwen. Maar bij dit alles was de Bouwmaatschappij, dat wil zeggen voorzitter De Roos die al deze vergaderingen bezocht, toevoerder. Hij kan suggesties doen, maar de Woningdienst bepaalt.

De Ledenraad hoort het gelaten aan. Is het niet verstandiger dat in dit gekonkel de voorzitter niet in zijn eentje gaat, maar zich altijd laat vergezellen door een ander bestuurslid of de algemeen opzichter? Daar voelt Jaap de Roos helemaal niets voor. Het is bovendien

onpraktisch, want de vergaderingen volgen meestal snel na een telefoontje van de Woningdienst: 'om zo laat vanmiddag wordt u hier verwacht'; ondoenlijk om er dan nog iemand anders bij te halen. Overigens is dat helemaal geen probleem, aldus De Roos, want hij doet van de besprekingen altijd nauwgezet verslag in de bestuursvergaderingen.

Een paar Ledenraadsleden zijn met dit antwoord niet tevreden. In hun ogen is het onverstandig dat de voorzitter alleen met aannemers om tafel gaat zitten. Zij komen er in een volgende vergadering op terug, het lid Van der Kogel dient een officieel voorstel in om 'onderhandelingen met de Gem. Woningdienst en aannemers, welke moeten worden gevoerd in verband met het doen bouwen van nieuwe woningen, door tenminste twee bestuurders te doen plaats vinden'. De Roos gaat er dwars voor liggen. Nu gooit hij het over de boeg van het verschil tussen de Bouwmaatschappij en Stichting Onze Woning. 'Want Van der Kogels voorstel zou op gaan voor de Bouwmaatschappij, maar niet voor Onze Woning. Bij de Bouwmaatschappij zijn het de leden die het voor het zeggen hebben, bij de Stichting de Woningdienst,' meldt de voorzitter, en dat impliceert dat hij op elk moment van de dag met het Woningbedrijf moet kunnen overleggen en dat lukt niet als er steeds iemand anders bij moet worden betrokken.

De kritische leden zijn nog niet overtuigd. Uiteindelijk gooit voormalig bestuurder Jan de Jong zijn volle gewicht in de strijd om de 'spokenziende' Van der Kogel tot de orde te roepen. Het is wantrouwen waarvoor geen enkele reden is, buldert De Jong, het bestuur moet ruimte hebben om te handelen. Laat de voorzitter zijn werk doen. De Jong, inmiddels hoog in de boom bij de Algemene Woningbouwvereniging, de grootste woningbouwvereniging van de stad, eist dat Van der Kogel zijn voorstel terugneemt, wat deze uiteindelijk deemoedig doet. Twee medeondertekenaars laten voor de notulen weten dat zij hun ondertekening handhaven. Vijf jaar later zal blijken dat zij daar niet onverstandig aan deden.

PERMANENTE KLAAGCULTUUR

De Roos mag dan niemand naast zich dulden in de overleggen, als voorzitter van de hoofdstedelijke afdeling van de Bouwvakarbeidersbond kent hij de bouwwereld op zijn duimpje. In de binnenkamertjes van de gemeentelijke dienst en de onderonsjes met aangewezen aannemers zorgt hij ervoor dat Onze Woning volop mee mag doen in de enorme woningproductie die van begin jaren vijftig op gang komt, vooral in de Westelijke Tuinsteden, waar in tien jaar tijd een compleet nieuwe stad uit de grond wordt gestampt. In tuinstad Slotermeer begint Onze Woning in 1951 met de bouw van 264 woningen, die in 1953 gereedkomen. Een jaar later wordt ook in Slotermeer begonnen met de bouw van 384 woningen. Daarna volgt de bouw van Geuzen-

veld, waar Onze Woning opdracht krijgt om 724 woningen te realiseren. Het begint – zij het in het verband van Onze Woning – eindelijk weer te lopen.

Dit alles gaat grotendeels langs de Ledenraad heen. In dit proces kan de Ledenraad, in principe toch het bepalende ledenparlement van de Bouwmaatschappij, weinig anders doen dan in een soort permanente klaagmodus schieten. Het orgaan wordt maar een paar keer per jaar bij elkaar geroepen en loopt daardoor altijd achter de feiten aan. Veel meer dan het vaststellen van de begroting en de jaarstukken wordt de Ledenraad niet gegend.

Daarbij gaat hun zeggenschap dus vooral over het beheer van de woningvoorraad van de Bouwmaatschappij (en niet of slechts heel terloops over de nieuwbouw van Stichting Onze Woning, het bestuur laat bij monde van de voorzitter geen gelegenheid voorbijgaan om erop te wijzen dat de Ledenraad daartoe niet bevoegd is). Die beheertaak is overigens niet zonder zorg, het betreft complexen die inmiddels meer dan een halve eeuw oud zijn en die de nodige slijtage vertonen. Daarvoor staat inmiddels een stevige onderhoudsdienst van schilders, loodgieters en timmermannen op de loonlijst, waar in de Ledenraad nogal eens kritische opmerkingen over worden gemaakt.

Dat alles komt de sfeer niet ten goede. In tal van opzichten is de 45-koppige Ledenraad een afspiegeling van alle fracties en sentimenten die zich na de oorlog in de Bouwmaatschappij hebben opgehoopt. Allereerst heeft zich een aantal oudgedienden in de Ledenraad genesteld die zich verzet hebben tegen de paleisrevolutie van 1948 en nog steeds menen dat het toen zittende bestuur onrecht is aangedaan. Zij vertegenwoordigen ‘oud zeer’ en zijn ronduit wantrouwend tegenover het zittende bestuur. Hun belangrijkste woordvoerder is G.I.Th. van Weely, een zestiger (hij begon in 1910 bij de Rijkspostspaarbank), voor de oorlog actief in de Katholieke Volkspartij en welbespraakt. Hij was tweede secretaris in het bestuur dat in 1948 struikelde en het was zijn schoonzoon die op onheuse wijze een woning kreeg toegewezen. Van Weely heeft altijd ontkend daar enige hand in te hebben gehad. Maar voor velen is zijn aanwezigheid in de Ledenraad een permanente bron van ergernis.

Daarnaast zijn er mensen die het oude bestuur juist nalatigheid en slordigheid verwijten en het eigenlijk ondraaglijk vinden dat representanten daarvan in de Ledenraad hun mond roeren. Als Van Weely zich in 1957 kandidaat stelt voor het bestuur, komen er bij meerdere Ledenraadsleden de nodige emoties los. Ledenraadslid Mollee, als schilder in dienst bij de Bouwmaatschappij, herinnert er dan fijntjes aan dat hij zelf aan den lijve heeft ondervonden dat het bestuur waar Van Weely deel van uitmaakte ‘in 1942 verschillende personeelsleden naar Duitsland heeft uitgeleverd. En terwijl wij in Duitsland zaten heeft men onze gezinnen niet gesteund, zelfs onze pensioen-

rechten zijn niet doorgegaan.' Dat Van Weely zich nu opnieuw meldt als bestuurslid is voor hem onverteerbaar.

Vervolgens zijn er een aantal pietjes-precies, aangevoerd door het lid Hendriks – welbespraakt, energiek, met een goed geheugen voor afspraken en altijd kritisch op het bestuur. Iemand die snel irritatie oproept bij de bestuurders. Dan zijn er een aantal leden die vanuit de verschillende complexen gekozen zijn en eigenlijk niet meer te vertellen hebben dan klachten naar voren brengen van hun medebewoners (of zichzelf). Tot slot zijn er ook een aantal personeelsleden lid van de Ledenraad. Niet als personeelslid, maar als vertegenwoordiger van de leden, omdat zij niet alleen in dienst zijn van de Bouwmaatschappij/Onze Woning, maar ook lid zijn van de vereniging. Het gevolg van hun Ledenraadlidmaatschap is dat elke kritische noot over het personeel, en die worden veelvuldig gekraakt, direct op de burelen en werkplaatsen van de vereniging bekend zijn. Op de werkvloer heeft men bijgevolg weinig met de Ledenraad op: zeurpieten zijn het.

23

Het keurig uitgetypte notulenboek van de Ledenraad dat de geschiedenis heeft afgeleverd aan het archief, leest als de Handelingen van een ruziënde Tweede Kamer, waarbij de veelkleurige oppositie elke gelegenheid aangrijpt om het bestuur het vuur na aan de schenen te leggen. Omdat de Bouwmaatschappij zich er in alles op laat voorstaan geen politieke organisatie te zijn, ontbreekt in de verslaglegging nagenoeg elke verwijzing naar politieke motieven; heel af en toe dringt er een vleugje van door. Maar onderhuids zullen de spanningen tussen communisten, sociaaldemocraten en anders gezinden zeker een rol hebben gespeeld.

De CPN had in de hoofdstad een grote achterban, was na de PvdA de tweede partij van de stad, werd tussen 1948 en 1966 bewust buiten het stadsbestuur gehouden en leefde daardoor op voet van oorlog met de sociaaldemocraten. Deze vaak onderhuidse spanningen drongen door op alle maatschappelijke terreinen en zullen in de Bouwmaatschappij zeker niet afwezig zijn geweest. Ze vormden een van de onderliggende bronnen voor het niet-aflatende wantrouwen waarmee het bestuur bestookt werd. Vooral de Ledenraadsleden Van der Kogel, Hendriks en Van Weely maken zich daar woordvoerder van. Zij laten geen vergadering voorbijgaan om het bestuur de les te lezen. Het bestuur slaat zich er manmoedig doorheen, maar je voelt in elk verslag dat ze het maar een hoop geneuzel vinden. Ze zijn terughoudend in het verschaffen van informatie, met als gevolg dat Ledenraadsleden er zelf naar op zoek gaan en elk gerucht te berde brengen.

FRAUDERENDE BOEKHOUDER EN KOOLMONOXIDEVERGIFTIGING

Deze moeizame verhouding wordt er niet beter op als in het voorjaar van 1957 blijkt dat hoofdboekhouder Van Coesant 6500 gulden achterover heeft weten te drukken. Bij het opmaken van de stukken

bleek de balans maar niet kloppend te maken, weken werd er door penningmeester Schulp en Van Coesant zelf gezocht naar de oorzaak, totdat de accountant de conclusie trok dat er met de boeken geknoeid moest zijn en Van Coesant door de mand viel. Er volgde onmiddellijk ontslag, vanwege de gezinsomstandigheden van Van Coesant besloot men af te zien van aangifte bij de politie. Met de boekhouder werd een afbetalingsregeling afgesproken.

De Ledenraad wordt drie maanden later met deze feiten geconfronteerd. De penningmeester meldt dat er al jarenlang druk was uitgeoefend op Van Coesant om meer initiatief te tonen. Hij werkte langzaam, traag, was nooit proactief en stuurde de administratie onvoldoende aan. Maar aan zijn integriteit – hij werkte inmiddels al bijna een kwart eeuw bij de Bouwmaatschappij – werd niet getwijfeld. Daarom kwam zijn vergrijp als een grote schok. De Ledenraad gaat daarop helemaal los. Waarom blijft iemand die al jaren niet functioneert zitten? Wie controleert eigenlijk de boekhouder? Heeft het bestuur wel greep op zijn organisatie? Het bestuur laat het zich aanleunen, maar blijft volhouden dat hen geen blaam treft.

Maar het blijft klachten regenen over het werkapparaat. Over schilders, over de algemeen opzichter. Klagers passeren daarbij vaak het bestuur en richten zich rechtstreeks tot de Ledenraad. Het personeel voelt zich daardoor aangeschoten wild. Een adequaat sturende leiding in de organisatie ontbreekt, voorzitter De Roos is vooral buitenshuis bezig met het bouwen. Er is ook niemand die intern het gezag of mandaat heeft om orde op zaken te brengen.

En dan, eind 1957, moet de brandweer uitrukken omdat in een woning in de Hugo de Grootstraat sprake is van koolmonoxidevergiftiging als gevolg van ophopende kolendamp. Bouw- en woningtoezicht verordonneert dat de schoorsteen verbouwd moet worden. Het bestuur besluit de algemeen-opzichter om een rapport te vragen. De Ledenraad heeft zijn twijfels: of de opzichter zijn werk goed heeft gedaan zou onderdeel moeten zijn van het onderzoek.

Een paar maanden ligt er een rapport van de algemeen-opzichter dat volgens de Ledenraad aan alle kanten rammelt. De schuld gaat naar een bewoner die een paar etages lager zonder toestemming zijn schoorsteen heeft aangepast. De Ledenraad heeft openlijk twijfels of de algemeen-opzichter, de baas van alle werklieden (voornamelijk schilders en timmerlieden), wel geschikt is voor zijn werk. Het bestuur houdt hem de hand boven het hoofd. Inmiddels doen er geruchten de ronde dat de algemeen-opzichter regelmatig 'in de olie' is en in die hoedanigheid ook een ongeluk heeft veroorzaakt met de bedrijfsauto van de Bouwmaatschappij. Chaos is troef. Het hoofd van de schilders is inmiddels met ziekteverlof, Ledenraadsleden bespioneren werknemers als zij aan het werk zijn. Een vergadering van de Ledenraad op 29 oktober 1958 eindigt even voor middernacht in een boze chaos, die volgens de overlevering op straat een luidruchtig vervolg krijgt.

STEEKPENNINGEN

Op zaterdag 8 november 1958, tien jaar nadat de paleisrevolutie korte metten maakte met de erfgenamen van de Van Buuren-dynastie, volgt ten slotte de ontknoping. Het bestuur heeft een buitengewone ledenraadvergadering uitgeschreven, waarbij alle 45 leden aanwezig zijn, alsmede de voltallige Raad van Commissarissen. De vergadering wordt voorgezeten door tweede voorzitter Vos.

Penningmeester Schulp neemt het woord. Hij meldt dat er de laatste weken een aantal zeer pijnlijke feiten aan het licht zijn getreden. Die feiten betreffen het handelen van voorzitter De Roos in zijn contacten met het schoorsteenvegersbedrijf Vittali, een familiebedrijf in 1844 gestart door de Italiaanse migrant Giovanni Vittali. Dit bedrijf, dat al jaren veegwerkzaamheden voor de vereniging verzorgt, blijkt zeer nalatig te zijn geweest. Het heeft valse rekeningen gestuurd, waarin veel meer geveegde schoorsteenkanalen worden gedeclareerd dan in werkelijkheid zijn schoongemaakt. Dat is gebleken toen na de koolstofmonoxidevergiftiging bij de verschillende woningbouwcomplexen de schoorsteenkanalen nog eens zijn gecontroleerd. Veel kanalen bleken toen totaal niet te zijn schoongemaakt.

Vervolgens is het balletje gaan rollen. Vittali bleek op grote schaal de boel geflest te hebben, maar net zo schokkend was de ontdekking toen Vittali in woede ontstak nadat hem de wacht was aangezegd. De schoorsteenveger-ondernemer werd driftig en meldde luidkeels dat hij niet zomaar aan de kant kon worden geschoven want hij had toch niet voor niets geld gegeven aan sommige mensen voor hun bereidheid om hem in te schakelen. Een van die mensen bleek voorzitter Jaap de Roos te zijn, die f 800,- had ontvangen; de andere was algemeen-opzichter Van Seijst, de man die al maanden onder vuur lag – hij had f 600,- in zijn zak gestoken. De laatste bleek grote moeilijkheden thuis te hebben, was aan de drank geraakt en kon al tijden zijn werk niet meer aan. Beiden erkennen dat zij geld in ontvangst hadden genomen. De Roos stortte het bedrag onmiddellijk terug. Maar zijn collega-bestuurders vonden dat zijn positie onhoudbaar was geworden.

Wat op die achtste november in de Ledenraad volgt is niets minder dan een afrekening. Ineens wordt gezegd wat al die tijd ongezegd is gebleven. Breed wordt uitgemeten dat De Roos een soort alleenheerschappij had bewerkstelligd en moeilijk aanspreekbaar was. Was hij in zijn eerste periode ook al niet eens beschuldigd door een lid en voorgedragen voor een royement? Een akkefietje dat toen snel door het voorlopige bestuur was weggewuifd.¹⁹ Al die jaren deed hij de zaken bij voorkeur in zijn eentje. Met succes, dat moest iedereen erkennen, zonder De Roos was de bouwmaschine van Onze Woning niet aan de praat gekomen, maar hij duldde daarin niemand naast zich. Hij heeft zich in die rol te veel vrijheid toegeëigend, kon niet goed

delegeren en had geen feeling en dus ook geen controle over het werkapparaat. Niemand zegt het, maar tussen de regels sluit niemand uit dat in alle onderonsjes er wel eens meer iets aan zijn strijkstok is blijven hangen.

Het lid Hendriks, kritisch als altijd, meent dat de blaam niet alleen De Roos betreft, maar dat hij eigenmachtig kon optreden omdat zijn mede dagelijkse bestuurders dat toelieten, erger nog, zich gewoon opzij lieten drukken. Zij zijn even schuldig. Hendriks vindt ook niet dat De Roos met de stille trom kan vertrekken, hij meent dat de affaire juist aan de grote klok moet worden gehangen.

Dat gaat de Raad van Commissarissen te ver:

‘Wat wij wilden bereiken hebben wij bereikt. Maar we moeten wel opmerken dat als men De Roos treft treft men ook de Bouwmaatschappij. Maar de Bouwmaatschappij moet voort. Wroet dus niet langer in deze zaak. De Roos heeft geld aangenomen, dat men steekpenningen zou kunnen noemen. Het verloop van de kwestie was allerm minst plezierig en wij allen waren onder de indruk dat deze grote man als een geslagen hond de bestuursvergadering moest verlaten. Laten we de zaak als afgelopen beschouwen. Het is en blijft een triest geval dat deze man, die ongetwijfeld ook veel verdienstelijk werk heeft gedaan, op zulk een wijze de gelederen van de bouwmaatschappij heeft moeten verlaten.’¹¹

Morrend gaat de vergadering daarmee akkoord. Er is bovendien nog een niet onbelangrijk punt te bespreken: wie volgt De Roos op? Eigenlijk zoeken ze iemand als Lucas van Buuren, mijmert secretaris Crom hardop, de inmiddels legendarische in 1953 overleden voorzitter onder wiens leiding de meeste woningen van de Bouwmaatschappij zijn gebouwd. Hij was veelzijdig, binnen en buiten de vereniging gewaardeerd en kwam bij veel instanties binnen.

Maar zo iemand zit er niet in de Ledenraad of in het bestuur. Een enkeling kijkt in de richting van het altijd beter wetende lid Hendriks, maar die bedankt voor de eer. Het bestuur en de Raad van Commissarissen schuiven penningmeester Schulp naar voren, de afgelopen maanden kordaat handelende bestuurder in de affaire-Vittali/De Roos. Schulp, een vergadering eerder herkozen als penningmeester, heeft zo zijn bedenkingen over de vraag of hij deze zware taak wel aan kan. Mocht dat niet zo zijn, dan zal hij niet aarzelen, zo meldt hij, om plaats te maken voor iemand die er wel op berekend is.

Een kleine twee jaar later geeft hij met een gevoel van opluchting de voorzittershamer aan zijn opvolger, inderdaad: een moderne variant van de oude Van Buuren.



Logo van het maandelijks
verschijnende ledenblad
Onze Woning in de de
jaren vijftig.

Noten hoofdstuk 4

1 Mededeelingen, nr. 2 na de oorlog. Verslag van ledenvergadering 20 oktober 1945.

2 Archief De Key, brief van secretaris van bestuur D. Leeuwen aan secretaris Commissie van Toezicht waarin deze vraagt om de bevoegdheid van de commissie zoals vastgelegd in art. 25 te doen aanwenden om de drie betrokken bestuurders te royeren.

3 De reconstructie van de gebeurtenissen is gebaseerd op de verslagen van bestuurs- en ledenvergaderingen zoals opgenomen in het maandelijks verschijnende verenigingsperiodiek *Onze Woning*, en op bestuursnotulen van de Bouwmaatschappij en notulen van de ledenraad en bestuur, zoals die vanaf 1951 functioneren.

4 *Onze Woning*, december 1947.

5 Aldus Jan de Jong in: Egbert Ottens, *Moelijke haring moet ook worden gevangen. Een halve eeuw volkshuisvesting in Amsterdam door de ogen van Jan de Jong*, Amsterdam: Awv, 1993, p. 37. De Jong doet het in deze biografische vertelling voorkomen dat hij en Hays Dijkstra ook benaderd zijn door de Gemeentelijke Woningdienst. Hij meldt niet dat hij en Dijkstra al lid waren van de Commissie van Onderzoek en zich in die hoedanigheid als nieuwe bestuurders hadden opgeworpen. In zijn terugblik, meer dan veertig jaar later, bagatelliseert de dan 73-jarige De Jong ook het optreden van het bestuur als een klein incident, waarvan je je kunt afvragen of dat voldoende is om een hele vereniging op drift te krijgen. Het is niet waarschijnlijk dat hij dat als 28-jarige in 1948 ook dacht. In 1993 doet hij het

voorkomen dat hij als een soort crisismanager even een klus heeft geklaard. In werkelijkheid haakt hij pas in 1951 af als bestuurslid, en blijft daarna nog zes jaar actief in de ledenraad, waar hij het bestuur-De Roos de wind uit de zeilen houdt.

6 *Onze Woning*, mei 1948.

7 *Onze Woning*, september 1949.

8 <https://www.monumenten.nl/monument/60894>

9 Notulen, Ledenraad Bouwmaatschappij, d.d. 5 februari 1954.

10 *Onze Woning*, juni 1950.

11 Notulen Ledenraad, 8 november 1958.